

основі її комерціалізації, а також дасть можливість підприємствам брати участь на ринку інтелектуальної власності.

Отже, подальший розвиток ринку харчових продуктів слід розглядати з позиції інноваційної діяльності, а оскільки він належить до національних інтересів держави, то потребує відповідного наукового супроводу й галузевих наукових досліджень. Для цього необхідно відродити галузевий науковий потенціал – реалізатор фундаментальних наукових досліджень з прикладною орієнтацією на розв'язання конкретних проблем галузі.

Розробка та впровадження стратегічно важливих біо- й ресурсозберігаючих технологій, нового обладнання, приладів, засобів механізації та автоматизації, нових видів таропакувальних матеріалів і тари дадуть змогу харчовій промисловості держави підвищити конкурентоспроможність продукції, стати гідним партнером Євросоюзу та СОТ.

УДК 338.439

Н.В. ВАЛІНКЕВИЧ
Житомирська філія КІБІТ,
С.С. ЗАХАРЧУК

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СТАНОВЛЕННЯ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Поглиблення фінансово-господарських зв'язків, відкритість національних економік та їх залежність від процесів глобалізації зумовлює стратегічний пріоритет розвитку України – входження у світове господарство на правах економічно потужної, технологічно розвиненої держави. Тому на сучасному етапі розвитку економіки України актуальним є питання конкурентоспроможності підприємств, що стає найголовнішим завданням державної політики. Варто зазначити, що конкурентні переваги країні надають окремі підприємства та галузі. Завдання держави полягає у створенні відповідного середовища для формування конкурентоспроможності. Метою економічних реформ, які здійснюються в Україні з початку 90-х років ХХ ст., є підвищення ефективності виробництва і на цій основі зростання добробуту народу.

Харчова промисловість займає одне з перших місць у структурі промислового виробництва, вона виробляє одну п'яту частину загального обсягу промислової продукції в Україні. Харчова індустрія визначає розвиток економіки держави в цілому, оскільки відноситься до головних

© Н.В. Валінкевич, С.С. Захарчук, 2008

бюджетоформуючих сегментів – щорічно до бюджетів різних рівнів надходить до 5 млрд. гривень.

Основним завданням харчової промисловості є забезпечення населення високоякісними продуктами харчування. На шляху переходу економіки України до ринкової галузь найшвидше адаптувалась до нових ринкових умов господарювання, успішно пододала кризові явища перехідного періоду і набула стійкого динамічного розвитку.

Проблемам та реаліям розвитку харчової промисловості присвячено значну частину праць як вітчизняних, так і закордонних учених. Аналізуючи реалії сучасного стану економіки та розвитку харчової промисловості в Україні, визначаючи та обґрунтовуючи її перспективні напрями, більшість дослідників акцентували увагу на одній з найгостріших проблем – надзвичайно високому і постійно зростаючому рівні фізичного спрацювання і морального старіння основних засобів. Так, П. Борщевський зазначає, що рівень спрацьованості основних виробничих фондів харчової промисловості становить 45–50% [1]. Особлива увага проблемам інвестиційного розвитку економіки приділена в наукових працях Б. Данилишина, Л. Дейнеко, Д. Крисанова, Л. Червової, М. Назарчук, С. Соколенко П., Бубенко, Є. Снісаренко, В. Федоренко, А. Гаврилюк, Ю. Гончарова, А. Касич. Зокрема, Л. Дейнеко зазначає, що інновації сьогодні стають одним із головних чинників підтримання високих темпів економічного розвитку харчової промисловості [2].

Таким чином, метою дослідження є аналіз регіональних особливостей розвитку харчової промисловості, питання конкурентоспроможності підприємств, визначення напрямів управління конкурентоспроможністю.

Сучасний етап функціонування в нових ринкових умовах характеризується відсутністю ефективних механізмів регулювання економіки, наслідком чого є незбалансованість попиту і пропозиції, нестабільність ринкової ситуації на ринку, високий рівень ризиків виробників промислової продукції. В цих умовах надзвичайно великого значення набуває фактор гарантованого збуту виробленої продукції, основою якого є глибоке маркетингове дослідження ринків, оперативне реагування на зміну їх кон'юнктури, налагодження стабільних ділових відносин із споживачами, освоєння виробництва нових видів продукції, попит на яку не задовольняється, залучення для цього інвестиційних ресурсів, у т.ч. зовнішніх. Найбільш актуального значення набули такі чинники, як конкурентоспроможність, якість, сучасна упаковка, технологічне оновлення виробництва.

Важливим фактором динаміки товарообороту є платоспроможний попит. Зменшення купівельної спроможності населення призводить до значного скорочення фізичного обсягу продажу товарів і послуг. Зменшення рівня доходів обумовило зміну товарної структури товарообороту, зокрема збільшення в ній витрат на продукти харчування. Так, 2002 р. грошові витрати домогосподарств на продовольчі товари в Україні перевищили 57% загальних видатків, у тому числі в міських поселеннях 60,0% (для порівняння: середня американська родина цього ж року витратила на продукти харчування близько 11% свого бюджету).

Україна за рівнем харчування значно поступається рекомендованим фізіологічним нормам споживання продуктів харчування. У більшості населення харчування незбалансоване за кількістю білків, жирів і вуглеводів. Калорійність середньодобового раціону в розрахунку на душу населення знизилось із 3597 (1990 р.) до 2916 Ккал (2005 р.), або майже на 20%.

Харчова промисловість Житомирської області представлена харчосмаковою, м'ясною, молочною, зернопереробною, хлібопекарською, цукровою, спиртовою, переробною та консервною галузями.

За даними Держкомстату, Житомирщина займає перше місце серед регіонів України за темпами зростання випуску продукції із незбираного молока, друге – по м'ясу, маслу тваринному, сиру жирному та крупах, третє – по кондитерських виробках, четверте – по ковбасних виробках та консервах. Уперше в області розпочато виробництво морепродуктів спільним підприємством „Норвеліта-Україна”, яке знаходиться у м. Житомир.

Із семи найважливіших видів продукції харчової промисловості, виробництво яких з 1995 р. зростає, обсяг виробництва ковбасних виробів і м'ясних напівфабрикатів залишається у 2–3 рази менший порівняно з 1990 роком, ковбасних виробів зокрема – нижчий у 6 разів (табл. 1).

Таблиця 1

Найважливіші види продукції харчової промисловості Житомирської області, виробництво яких зростає*

Показник	1990	2000	2005	2000 до 1990,%	2005 до 1990, %
Жирні сири, тонн	8257	1675	23553	20,3	285,3
Безалкогольні напої, тис. дал.	4657	322	2042,3	6,9	43,9
Ковбасні вироби, тонн	25643	1735	4186,5	6,8	16,3

* Статистичний щорічник Житомирської області за 2006 рік. – Житомир.: Держкомстат України, 2007. – С. 85

Необхідно зазначити, що сьогодні в Україні є і така продукція, що має тенденцію падіння виробництва з 1995 р. (табл. 2), а саме: хліб, цукор-пісок, макаронні вироби, крупи, тваринне масло, м'ясо, борошно, тобто те, що становить основу раціону харчування.

Таблиця 2

Найважливіші види продукції харчової промисловості, виробництво яких в Україні знижується, тис. тонн*

Показник	1990	1995	2005	1995 до 1990, %	2005 до 1990, %
Борошно	7671	5319	2943	69,3	38,4
Цукор-пісок	6791	3894	2139	53,3	31,5
Хліб і хлібобулочні вироби	6701	4114	2264	61,4	33,8
Макаронні вироби	360	223	104	62,0	28,9
Цукор-пісок з цукрових буряків	5388	3500	1900	65,0	35,3
Крупи	962	532	342	55,3	35,6
М'ясо (включаючи субпродукти I категорії)	2710	946	332	34,9	12,3

* Статистичний щорічник України у цифрах 2006. – К.: Консультант, 2007. – С. 69

Дещо інша ситуація складається з виробництва названих видів продукції в Житомирській області (табл. 3).

Таблиця 3

**Найважливіші види продукції харчової промисловості Житомирської області,
тонн***

Показник	1990	2000	2005	2000 до 1990, %	2005 до 1990, %
Борошно	249451	52331	25207	21,0	10,1
Цукор-пісок	144985	46669	71425	32,2	49,3
Хліб і хлібобулочні вироби	249245	76052	71506,8	30,5	28,7
М'ясо (включаючи субпродукти 1 категорії)	99888	6967	987,2	7,0	1,0

* Статистичний щорічник Житомирської області 2006. – Житомир.: Держкомстат України, 2007. – С. 85

З огляду на те, що більшість підприємств харчової промисловості перебуває у колективній власності, яка виключає їх пряме бюджетне фінансування, необхідно, на наш погляд, відшукувати ефективні важелі державного впливу та підтримки щодо розвитку підприємств.

Становлення і розвиток соціально-економічної системи нашої країни за часів її незалежності проходить досить неоднозначно та суперечливо. Стабільний розвиток економіки неможливий без ефективного функціонування її підприємств, здатних випускати сучасну інноваційну, конкурентоспроможну продукцію як на зовнішньому, так і внутрішньому ринках.

Зазначимо, що однією з основних ознак сучасної епохи є глобалізація, сутність якої полягає в інтеграції національних економік у світову. Глобалізація є багатовимірним процесом, який охоплює всі сфери суспільної життєдіяльності, докорінно змінює принципи і характер повсякденної людської практики [1].

Глобалізація економіки України набирає темпів розвитку як у загальноєвропейському, так і світовому напрямках. З цією метою трансформується економіка, активізуються внутрішні джерела економічного піднесення, максимально використовуються конкурентні переваги як для задоволення потреб населення, так і для становлення ринкових відносин держави загалом.

Конкурентна політика нашої країни спрямована на захист, розвиток та вдосконалення конкурентного середовища для забезпечення функціонування ефективної та соціально орієнтованої економіки. Така політика ґрунтується на засадах конкретності та системності, урахування суперечностей сучасного стану держави, її галузей і регіонів. Конкуренція – це сила, яка стимулює підприємства до пошуку нових шляхів розвитку.

Конкуренція є невід'ємною складовою ринкової економіки. Завдяки їй забезпечується розвиток продуктивних сил країни, їх творчий потенціал, створюються нові технології. Конкуренція – це форма взаємодії суб'єктів господарювання на ринку, економічна боротьба за найвигідніші умови

вкладання капіталу, збільшення обсягу продаж та покращення результатів фінансової діяльності підприємств. На наш погляд, конкурентоспроможність підприємства полягає в його здатності шляхом упровадження інновацій надати споживачам вироблену продукцію з кращої якості за більш доступною ціною, сервісне обслуговування.

Наші дослідження довели, що використання поняття *конкуренція* в науковому обігу не має чіткого визначення та концепції. У сучасній науковій літературі досить часто трапляється термін *конкурентоспроможність* відносно національної економіки, регіону, підприємства, а також і продукції. Зміст, що вкладається в це поняття, є досить широкий: від енциклопедичного словника, за яким "конкуренція – це антагоністичне змагання між товаровиробниками за кращі умови виробництва та збуту продукції" [3, с. 131–137], до більш конкретного – змагання між виробниками за найбільш вигідні умови виробництва і збут товарів та послуг.

Механізм конкуренції допомагає підприємцю-новатору отримати ринкову владу і витіснити з ринку застарілий продукт та менш ефективні технології [4]. Функціональний підхід до розуміння змісту конкуренції передбачає боротьбу нового зі старим.

Науковою думкою сформульовано три підходи до визначення поняття *конкуренція*. Згідно з поведінковим підходом, що характерний класичній і неокласичній школі, під конкуренцією розуміють сукупність взаємозалежних спроб різних продавців установити контроль на ринку, без домовленості між собою отримати вигідні умови продажу і купівлі товару. Конкуренція як суперництво, з погляду класиків, характеризує дійсну поведінку ринкових агентів, спрямовану на завоювання домінуючого (лідуючого) положення на ринку [5].

Інформаційний підхід Ф.Фон Хайєка полягає у визначенні конкуренції як наявності інформації про те, "що, як, для кого і в якій кількості виробляти" [6]. Використання такої інформації дозволяє здійснити ефективний вибір серед обмежених ресурсів і варіантів їх використання.

У ХХ ст. ученими Д. Робінсоном та Е. Чемберліном конкуренція визначена не як процес, а як параметр ринку. При цьому досконалою конкуренцією вважається ситуація, коли окреме підприємство не має можливості принципово впливати на рівень ринкової ціни. Протилежною моделлю ринку є монополія, коли суперництва на ринку немає. Тобто термін *конкуренція* використовується не для опису поведінки агентів на ринку, а для визначення якісної характеристики побудови ринку.

Сьогодні конкурентне середовище представлене значною кількістю підприємств харчової промисловості України, які прагнуть покращити своє економічне становище шляхом збільшення кількості покупців через постійне підвищення якості продукції та зниження цін на неї. Досягти цієї мети можливо за умови постійного використання досягнень науково-технічного прогресу, оскільки невикористання нововведень у певний час можуть використати інші суб'єкти підприємництва – конкуренти. Тому необхідно знаходитись у постійному пошуку нововведень, а оскільки цього прагнуть всі конкуруючі

суб'єкти, економіка в цілому орієнтується на безперервне використання новацій, що забезпечує її розвиток.

Конкуренція діє як примусова сила, що підштовхує підприємства до боротьби за збільшення прибутків та витіснення з ринку слабших конкурентів. Для цієї мети використовуються нові способи організації й управління виробництвом, використання нових технологій та удосконалення методів і форм виробництва. У цьому контексті конкуренція відіграє роль рушійної сили ринку, яка стимулює та підтримує його життєздатність.

Тривалості конкурентоспроможності підприємство може досягти насамперед завдяки впровадженню відповідних майнових відносин, прогресивних форм організації виробництва та ринково орієнтованого внутрішньогосподарського економічного механізму, наявності висококваліфікованих кадрів, передових технологій і, як наслідок, виробництва конкурентоспроможної продукції та послуг.

Отже, для підтримки конкурентоспроможності вітчизняних підприємств харчової промисловості України доцільно створити механізми державної фінансової, податкової, інформаційно-консультативної, маркетингової допомоги; сформувати сприятливі економічні, організаційні та правові умови для їх ефективного розвитку; зменшити податковий тиск; здійснити правове та фінансове стимулювання інноваційної діяльності щодо створення нових товарів, екологічно безпечних і енергозберігаючих технологій; відкриття нових ринків.

Для України, яка поступово інтегрує в економічний простір, формування пріоритетних сфер економіки надзвичайно важливо. І такою сферою, на наш погляд, має стати промисловий комплекс. Лише він дозволить сформувати висококонкурентні галузі та забезпечить стабільність і динамічність економічного розвитку національної економіки.

Це, звичайно, не повний перелік проблем, вирішення яких необхідне для досягнення конкурентоспроможності не лише підприємств харчової промисловості, а й національної економіки загалом.

Отже, ми вважаємо, що перспективне функціонування харчової промисловості України має обов'язково передбачати поглиблення спеціалізації окремих областей і регіонів на розвитку тих галузей і виробництв, які мають необхідні умови для створення ефективної сировинної бази.

Література

1. Борщевський П.П. Харчова промисловість України: сучасні тенденції та перспективи розвитку // *Економіка України*. – 2003. – № 8. – С. 45–49.
2. Дейнеко Л.В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень (проблеми теорії та практики): Монографія. – К.: Знання, 1999. – 331 с.
3. Лука О.Ф. Міжнародна конкурентоспроможність сільськогосподарського виробництва в Україні // *Економіка АПК*. – 2004. – № 5. – С. 131–137.
4. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку (исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.

5. Іванюта В.Ф. *Регіональна стратегія підприємництва в умовах євроінтеграції*. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 310 с.
6. Хаєк Ф.А. *Конкуренція як процедура відкриття* // МЭиМО. – 1989. – № 12. – С. 1–6.
7. Курило О. *Глобалізація фінансових ринків* // Політика і час. – 2005. – № 4. – С. 77–81.

УДК 664.6: 001.895

О.М. ДЗЮБА

Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ

НАУКА ЯК ФАКТОР ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ХЛІБОПЕКАРНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Сучасний стан економіки України характеризується активацією інноваційних процесів на підприємствах різних галузей. Досягнення конкурентоспроможності нашої країни в умовах інтеграції в світове співтовариство потребує посилення інноваційного спрямування галузей економіки України.

Інноваційна діяльність – необхідна умова економічного зростання й підвищення конкурентоспроможності галузі регіону. Складовою інноваційної діяльності підприємств є запровадження саме технологічних інновацій. Як і в інших галузях, у харчовій промисловості технологічні інновації – це діяльність підприємства, пов'язана з розробкою та впровадженням як технологічно нових, так і вдосконалених продуктів (продуктові інновації) та процесів (процесові інновації). Впровадження технологічних інновацій у харчовій промисловості стало пріоритетним завданням, оскільки від його вирішення залежить конкурентоспроможність вітчизняних продовольчих товарів на світовому та національному продовольчих ринках, міжнародне визнання і підтримання на перспективу іміджу країни як надійного імпортера якісних і безпечних харчових продуктів, успішне проходження нашої держави на шляху вступу до СОТ та інтеграції з ЄС [1].

Головна ціль інноваційної діяльності підприємств хлібопекарної галузі – запровадження новітніх технологій, зокрема ресурсо- та енергозберігаючих, новітніх технологічних процесів, виробництво інноваційних видів продукції тощо.

Упровадження інноваційних розробок неможливе без наукового підґрунтя. Наукове забезпечення галузей промисловості – це не тільки запровадження новітніх технологій та устаткування, інноваційних видів продукції, а й цілий комплекс робіт з метрології, стандартизації та сертифікації продукції, а також упровадження систем управління якістю відповідно до міжнародних стандартів.

© О.М. Дзюба, 2008